

УДК 7.027.1.

Кузнецова І.О., д. мистецтвознавства
Національний авіаційний університет, Київ, Україна,

Кащенко А.В.,

к.т.н.,

Грищук І.А.

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

ЗАСОБИ ФОРМОУТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ КРУГЛОЇ СКУЛЬПТУРИ

Анотація. У статті описано основні засоби формоутворення круглої скульптури, що формувалися протягом ХХ століття. Висвітлено питання взаємовпливу простору і скульптурної пластики.

Ключові слова: скульптура, засоби формоутворення, поверхня, об'єм, простір.

Постановка проблеми. Розвиток науки впродовж ХХ століття значно розширив можливості людини. Стрімка глобалізація суспільного життя, зміна ціннісної системи мислення вимагає від сучасної скульптури використання нових тем, стилів, технологій. Переосмислення методів утворення форми не лише в скульптурі, а і у архітектурі, дизайні призводить до застосування нових засобів. Формоутворюючі можливості скульптури досить великі, так як в ній можливе застосування технічних досягнень сучасності. Значно розширився діапазон використовуваних матеріалів.

Активному розвитку круглої скульптури в сучасності сприяють регулярні виставки Всеукраїнської скульптурної триєнале, експозиції скульптурних салонів, практика скульптурних симпозіумів.

Актуальність вивчення круглої скульптури обумовлена її великим потенціалом, активізацією скульптурної діяльності митців різних регіонів України та недостатньою вивченістю засобів формоутворення саме скульптури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми психології мистецтва, композиції та візуального сприйняття, оптичного враження і сприйняття форми проаналізовано у працях Р. Арнхейма, А. Гільдебранда [1, 4]. Взаємозв'язок матеріального об'єму і простору описує Н. І. Полякова [6]. В.Гаврилов у своїй науковій роботі досліджує просторово-пластичні і конструктивні особливості скульптури ХХ століття [3]. Еволюційні етапи формування української школи пластики ХХ століття у контексті

світового образотворчого мистецтва проаналізовані М. Протас [7]. Дослідження динамічних властивостей скульптури і їх формоутворення у своїх роботах розглядає А. Е. Максименко [5].

Мета статті – дослідити засоби формоутворення сучасної круглої скульптури.

Основна частина. Наукові відкриття ХХ століття значно ускладнили уявлення про реальний світ і призвели до переосмислення художньої традиції. В образотворчому мистецтві наслідком глобальних трансформацій стала відмова від базових схем натуралістичності форм, антропоморфних канонів. Бажання виразити швидкість нової епохи призвело до створення нової просторової концепції, змінилося відношення до художнього простору. Зміна ціннісної системи художнього мислення кардинально трансформує і скульптуру.

Вплив нових концепцій, тенденцій, формоутворення на різні види художньої діяльності, в тому числі на архітектуру і дизайн стали однією з головних рис розвитку скульптури ХХ століття. В скульптурі відбувся перехід від наслідування реалістичних форм людського тіла до створення активної пластичної форми, призначенням якої стало вираження емоційного образу і задуму художника. Зображувальні засоби різко віддаляються від природи, відбувається узагальнення натуралістичної пластики, спрощення її до геометричних форм. Широкого застосування набуває фрагментоване бачення предметів. Застосування основних засобів формоутворення переосмислюється, і з'являються нові способи та шляхи утворення скульптурної форми. Вагому роль у формотворенні сучасної круглої скульптури грає просторовий об'єм.

Впродовж всієї своєї історії скульптура сприймається як об'єм, що наростає, розвивається і розповсюджується у просторі. Основними формоутворюючими засобами випуклої форми є сферичні і циліндричні об'єми, плавні обтікаючі форми. Випукла форма, домінує в круглій скульптурі і надає їй природності і подібності до живої природи (рис.1). Об'єм скульптури, розвивається з середини і поступово захоплює простір. Округла, виступаюча, пластична форма в будь-якій точці своєї поверхні дає відчуття пружності,

відчуття внутрішньої енергії, що спрямована назовні (рис.2а). Вона рівномірно наповнює виступаючі (з погляду геометрії – з додатною кривиною) поверхні пластичного об'єму. Відповідно простір під дією цих сил ніби відступає, підкорюється скульптурі. Скульптура діє як самостійний оптичний образ, вона заповнює собою простір, але при цьому залишається в певній мірі ізольованою від навколишнього середовища.

		
А. Майоль «Венера з намистом» 1910	О.Архипенко «Жінка, що зачісує волосся» 1915	Ж. Ліпшіц «Фігура, що стоїть» 1916
випукла	ввігнута	плоска

Рис. 1. Типи формоутворюючих поверхонь скульптури

Протилежністю випуклим формам стали ввігнуті поверхні. Вони існували завжди, проте відігравали підрядну роль у формоутворенні скульптури. Заглиблення в скульптурі розглядались як лінії контуру, а отвори – як проміжки, пустий простір, між головними об'ємами. Ввігнуті поверхні в скульптурі, як рівноправні форми, почали використовувати лише на початку ХХ століття. Впровадження контробр'єму (ввігнуті площини) пов'язують з роботами українського скульптора Олександра Архипенка («Жінка, що розчісує волосся», 1915; «Жіноча постать», 1914). В своїх скульптурах він застосував контробр'єм, там, де відповідно до природи форма є випуклою. Це провокує концентрацію уваги на внутрішньому просторі скульптури. Пустота стає своєрідним осередком розвитку композиції.

Також активне застосування контробр'єму спостерігається у творчості Генрі Мура (рис.3). Особливо в його роботах скульптурну форму починають утворювати порожні об'єми. Впадини і проміжки надали скульптурі своєрідний облік. Р. Архейм писав про скульптури Мура: «Пусті об'єми виглядають так, ніби вони наповнені утрамбованим повітрям» [1, с.233], це створює враження посилення щільності об'єму. Простір починає активно впливати на скульптурну форму, проникає в середину і формує ввігнуті поверхні, стає невід'ємною частиною фігури (рис. 2б). Застосування в сучасній скульптурі ввігнутих поверхонь дає можливість неподільного і досконалого поєднання її частин між собою та з зовнішнім простором.

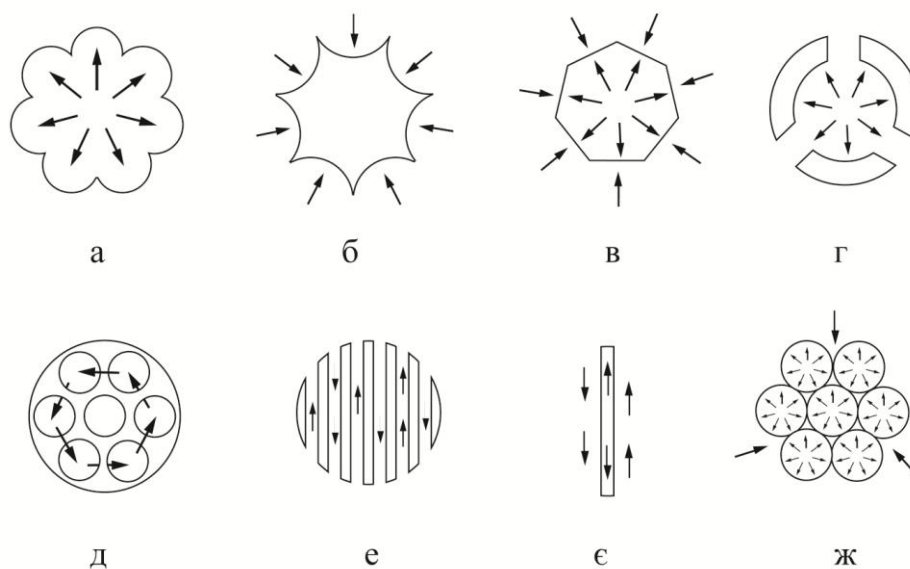

Рис. 2. Взаємодія об'єму і простору

Однією з інновацій психології творчості в ХХ столітті, що вимагала від глядача вміння бачити глибину образу твору, стала графічна прорисовка рельєфом контурів і деталей композиції форми, які не проліплювалися об'ємом. «Такі твори віддзеркалювали тенденцію переходу пластичного мислення від ренесансної схеми і роденівсько–россовської дрібності, через кубістичний аналітизм до концептуальної пластики «лінійної скульптури», конструктивного мислення, що вимагало іншої системи бачення...» [6, с. 44]. У цьому випадку об'єм наповнюють геометричні тіла. Скульптура утворюється засобами плоских, ритмічних поверхонь. Вони підкреслюють чітку архітектоніку

скульптури, створюють ефект декоративності та посилюють емоційну напругу. Хоча скульптурний об'єм все ж здебільшого пов'язаний з людською фігурою, плоскі грані надають фігурі подібності до машини, тим самим віддзеркалюють технічний прогрес. На відміну від ввігнутих і випуклих поверхонь, де чітко відчувається боротьба об'єму і простору, площина взаємодіє з простором дещо по-іншому (рис. 2в). Грані ніби розрізають простір, натягуються між ребрами уявного внутрішнього каркасу. Скульптурна геометризована форма врізується в простір. Така стилізована, лаконічна і концентрована форма виражає внутрішню напругу змісту скульптури.

В сучасній скульптурі одним зі засобів формоутворення, що пов'язаний з площиною, є розріз (термін пропонується автором Грищук І.А.). Розріз формує не лише плоску скульптуру, а і об'єм, що в сукупності окремих розділених площин складають повноцінну загальну скульптурну форму. Взаємодія з простором такого скульптурного об'єму досить неоднозначна, і сприйняття її відрізняється в залежності від точки зору спостерігача (рис.2е; рис.2є).

Розріз застосовується в скульптурі, просторовий об'єм якої формують сукупність площин–перерізів (рис.3). Як правило, ці площини розташовуються паралельно. Взаємодія з простором такого типу скульптури висока, але не простір впливає на саму форму, а форма диктує напрям руху простору навколо і всередині неї. Об'єм врізається своїми площинами в навколишнє середовище і підчиняє простір, з яким взаємодіє. В залежності від щільності площин, що формують загальний об'єм, і від точки спостереження міняється і візуальне сприйняття.

Плоска скульптура також утворюється засобом «розріз». Така скульптура складається з однієї або декількох площин, співпрацює не з простором, а з оточуючим її фоном. Дана скульптура зазвичай сприймається фронтально і для виявлення її форми застосовується тональний контраст, світле на темному чи темне на світлому фоні.

Антиформою є просторові паузи в скульптурі, що раніше сприймалися як проміжки між основними об'ємами. Це є простір, обмежений скульптурними об'ємами. Застосування антиформи дає змогу передати активність і

намагніченість внутрішнього простору, відобразити його динамізм і боротьбу з матеріальним об'ємом. Конфігурація сил внутрішнього просторового об'єму спрямована з середини на зовні (рис. 2г). Прикладами застосування антиформи в скульптурі є роботи О. Архипенка «Великий танець», 1912 (рис.3), Р. Беллінга «Три звучання», 1919, «Квітка», 1972. Антиформу найчастіше можна зустріти у скульптурних групах або в поєднанні з іншими типами взаємодії об'єму і простору. Об'єкти в таких скульптурних групах організовані навколо внутрішнього простору, звернені один до одного. На рис. 3 розглянуто види просторового об'єму.

Високою просторовою активністю характеризується ажур. Розглянемо загальноприйняте визначення ажур у формоутворенні в цілому. «Ажур – просторовий об'єм, порівняно невеликої глибини. Окреслений контуром пластичної форми, він більш за все нагадує ефект графіки і володіє особливою гостротою образної виразності» [5, С. 86]. Ажурна скульптура максимально активно взаємодіє з повітряним простором, впускає його в середину (рис. 2д). Така скульптура зазвичай потребує невеликої кількості матеріалу і не є масивною. Каркас заповнений повітрям в залежності від об'єму матеріалу, що застосовується, і від щільності його розміщення має певний ступінь прозорості. Це надає їй відносну невагомість.

Окремими засобами утворення скульптурної форми є безпосередньо засоби композиції. До них можна віднести: пропорціонування, масштабність, стилізація, рівновага, єдність, супідрядність (підпорядкування). Вони є необхідною умовою організації гармонійної композиції, надають формі статички або динаміки.

Г. Мур «Укутана мати з дитиною» 1983	О.Архипенко «Великий танець» 1912	Ж. Пленса «Будинок знань» 2010	Т.Квеситадзе «Любов» 2003
контроб'єм	антиформа	ажур	розріз

Рис. 3 Види просторового об'єму

Також до формоутворюючих засобів скульптурної пластика відносяться матеріал і техніка його обробки. Сучасна скульптура використовує різноманітний набір матеріалів. Кожен з них має свої особливості, і в залежності від техніки обробки можна отримати різний результат. Б. Віппер зауважує, що «є більш гнучкі та менш слухняні матеріали: м'який камінь спонукає до більш гладких площин і гострих граней, твердий – заохочує до округлень; в глині зазвичай виникають дещо розпливчасті форми» [2, С. 26]. В свою чергу сучасна скульптура використовує такі матеріали як метал, скло, пластик, дерево, папір та багато інших.

В пошуках специфічних просторово–зорових ефектів, абсолютно інших візуальних відчуттів у жанрі скульптури художники, шляхом експерименту, знаходять нові засоби формотворення скульптурного об'єму. Художники використовували глину, дерево, метал або камінь, щоб створити об'єкти, які були б постійними наскільки це можливо.

Але багато сучасних скульпторів взяли протилежний підхід, використовуючи об'єкти з реального світу в якості сировини для свого мистецтва. Мармур і бронзу замінили пошкоджені деталі автомобіля, зламані меблі, предмети побуту. Предмет, будучи абсолютно самостійним об'єктом, став матеріалом для скульптури (рис. 2ж). Такі самостійні одиниці, формоутворюючі елементи, маючи свою власну характеристику форми, в поєднанні створюють цілісний скульптурний об'єм.

Особливістю такої скульптури є її візуальне сприйняття на різній дистанції. Вона сприймається як комплексне неподільне ціле з великої відстані. Наближаючись до скульптури, формоутворюючі елементи можна розпізнати і сприймати як окремі одиниці. Взаємодія такої скульптури з простором залежить від скульптурного об'єму в цілому та від щільності розміщення

складових об'єктів. Конфігурацію сил взаємодії з простором в даній скульптурі можна визначати, оцінюючи форму в цілому або кожного формоутворюючого елементу окремо. Всі складові елементи взаємодіють з простором відповідно до власних характеристик форми. Від щільності розміщення формоутворюючих елементів залежить активність проникнення повітряного простору в скульптуру. Але, так як скульптурна форма складається з окремих частинок, вона не може бути абсолютно цілісною, щільною, тому проникнення навколишнього простору достатньо активне.

В окрему групу скульптурних матеріалів можна віднести лід, пісок, цукор, тощо. Ці матеріали є недовговічними і використовуються для створення тимчасових творів мистецтва.

Висновки. Формоутворюючі засоби сучасної круглої скульптури визначаються типами використовуваних поверхонь, метою поєднання з певним навколишнім простором, засобами композиції, технологією створення та використовуваним матеріалом.

В сучасній круглій скульптурі можна виокремити наступні типи формоутворюючих поверхонь: випукла, ввігнута і площина.

Оскільки важливим засобом формоутворення скульптурної форми є простір, в скульптурі виокремились такі типи активного просторового об'єму як контробр'єм, антиформа, ажур і розріз.

Незалежно від типу площин, які формують скульптуру, форма знаходиться у відповідній просторовій активності. Взаємодію форми і простору можна розглядати як конфігурацію сил.

Перспективи подальшого дослідження. Передбачається провести в напрямі поглибленого вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду використання скульптурної пластики в організації середовища інтер'єру, а також основних тенденцій її створення.

Література

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие / Р. Арнхейм. – М.: Прогресс, 1974. – 392 с.
2. Виппер Б.Р. Введение в историческое изучение искусств / Б.Р. Виппер. – М. : Издательство В. Шевчук, 2008. – 765 с.

3. Гаврилов В.А. Пластические новации в скульптуре XX века: автореф. дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.09: Санкт–Петербург, 2004. – 18 с.

4. Гильдебранд А. Проблема формы в изобразительном искусстве / А. Гильдебранд. – М., М.: Искусство, 1991. – 137 с.

5. Максименко А.Є. Моделювання динамічних властивостей круглої скульптури в архітектурно–природному середовищі: автореф. дис. ... канд. технічних наук: 05.01.03: К., 2011. – 16 с.

6. Полякова Н.И. Скульптура и пространство: проблема соотношения объема и пространственной среды / Н.И. Полякова. – М.: Советский художник, 1982. – 199 с.

7. Протас М.О. Українська скульптура XX століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України / М.О. Протас. – К.: Інтертехнологія, 2006. – 278 с.

Аннотация

Кузнецова И.А., Кащенко А.В., Гришук И.А. Средства формообразования современной круглой скульптуры. В статье описаны основные средства формообразования круглой скульптуры, что формировалась на протяжении XX столетия. Освещены вопросы взаимного влияния пространства и скульптурной пластики.

Ключевые слова: скульптура, средства формообразования, поверхность, объем, пространство.

Abstract

Kuznetsova I., Kashchenko A., Grishjuk I. Means of formations of the form for a modern round sculpture. The basic means of formations of the form for a round sculpture, that was formed during XX century, were described in article. Questions of mutual influence of space and sculptural plastics were covered.

Key words: a sculpture, means of formations of the form, a surface, volume, space.